

1. *Bédier J.* Recherches sur le cycle de Guillaume d'Orange // dans Annales du Midi, t. XIX, 1907. - p. 5-39, 153-205. 2. *Defays J.-M.* Le comique. - Paris: Seuil, 1996. - 94 p. 3. *Delbouille M.* Les fabliaux et le roman de Renart, La Renaissance du livre, Bruxelles, 1958. 4. *Dufournet J.* Note sur le «Couronnement de Louis» // Revue des Langues Romanes, 1966. 5. *Duchêne R.* Jean de La Fontaine, Fayard, 1990, 144 p. 6. *Lachet C.* La parodie dans Aucassin et Nicolette, dans Aucassin et Nicolette, l'Ecole des Lettres, № spécial, janvier 2001, 127 p. 7. *Lachet C.* Préface // Le Charroi de Nîmes (Le Charroi de Nîmes, édition bilingue de Claude Lachet, Paris: Gallimard, collection Folio classique, 1999. 8. *Ménard Ph.* Le rire et le sourire dans le roman courtois en France au Moyen Age (1150-1250).- Genève: Droz, 1969. - 795 p. 9. *Ménard Ph.* Les fabliaux. Contes à rire du Moyen Age. - Paris: PUF, 1983. - 252 p. 10. Moniage Guillaume 1-2, Paris: éd. W. CLOETTA, Société des Anciens Textes Français, t.1 - 1906, t. 2- 1911. *Suard F.* Chanson de geste et tradition épique en France au Moyen Age, Paradigme, Caen, 1994. - 454 p. 11. *Suard F.* Le Motif du déguisement dans quelques chansons du cycle de Guillaume d'Orange // Chanson de geste et tradition épique en France au Moyen Age, Caen: Paradigme, 1994. - p. 111-126. 12. *Verdon J.* Rire au Moyen Age. - Perrin, 2001. - 267 p.

*О.М. Сліпушко, д. філол. н., проф.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка*

ГЕНЕЗА ОБРАЗУ ДУХОВНОЇ ДЕРЖАВИ У ПОЕМІ «ГАЙДАМАКИ» ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

У статті досліджується генеза образу Духовної Держави у поемі Тараса Шевченка «Гайдамаки». Наголошується на тому, що образ Духовної Держави має національний характер, оснований на зверненні поета до української історії.

Ключові слова: *Духовна Держава, поема, Тарас Шевченко, національний характер, історична основа образу.*

В статье исследуется образ Духовной Державы в творчестве Тараса Шевченко. Акцентируется на том, что образ Духовной Державы имеет национальный характер, основывается на обращении поэта к украинской истории.

Ключевые слова: *Духовная Держава, поема, Тарас Шевченко, національний характер, історическая основа образу.*

In this article the image of Spiritual State in the poems of Taras Shevchenko is investigated. It is underlined the national character of the image of Spiritual State, it has a historical basic.

Key words: *Spiritual State, poem, Taras Shevchenko, national character, historical basic of image.*

Знаковою і значною мірою програмною для розвитку концепції Духовної Держави Тараса Шевченка стала його поема «Гайдамаки» (1839–1841). У своїх замітках щодо твору поет писав: «Злодій, розбойник, або гайдамака – такими остались гайдамаки по Коліївщині. Такими їх знають і досі». Натомість сам Шевченко категорично не погоджується з таким сприйняттям та інтерпретацією гайдамаків і феномену гайдамацтва в історії України загалом. Він чув про гайдамаків від діда, у його свідомості сформувався той образ гайдамацтва, яким його бачив народ. А саме народ Шевченко вважав справедливим та об'єктивним суддею. То ж в уяві людей, у народній пам'яті гайдамацтво постає в образі романтичного героя, відданого своєму народові, здатному пожертвувати своїм життям заради нього. Відтак, у поемі «Гайдамаки» Шевченко ставить собі за мету зобразити криваве гайдамацьке повстання як протест, учасниками якого рухали високі національні, політичні та моральні чинники, а не якісь інші. Шевченко твердо стоїть на тому, що це не була кримінальщина, а організований виступ народу проти своїх поневолювачів. У цьому виступі народ об'єднався і піднявся на боротьбу, заявивши про своє право бути нацією і володіти свободою волі.

Погоджуємося з думкою І. Дзюби про те, що ознакою зрілості національної літератури, свідченням її духопідйомності, «співмірної з потребами історичного утвердження суспільства, була її здатність створити високий поетичний епос» [2, с. 141]. Зразками такого епосу у світовій літературі він вважає «Визволений Єрусалим» Торкватто Тассо, «Чайльда Гарольда» і «Мазепу» Дж. Байрона. В українській літературі протягом тривалого часу, до виходу Шевченка у літературний простір не було суспільного «замовлення» на такий епос. Своєрідну роль «протоепосу» в українській давній літературі відіграли козацькі літописи, авторами яких виступили, зокрема, Самовидець, Григорій Грабянка, Самійло Величко. Апогеем барокового літописання і знаменням нової доби в історичному бутті українського народу стала «Історія Русів» з її ідеями вольності та природного права кожного народу на власну державність і незалежність. Ці пам'ятки засвідчили піднесений і сильний на-

ціональний дух у літературі, її прагнення не просто фіксувати події, а **осмислювати їх із метою формувати концепції національної державності**.

Першим зразком такого національного епосу в епоху нової української літератури стала поема Тараса Шевченка «Гайдамаки». Твір присвячений осмисленню та інтерпретації конкретної історичної події – селянського повстання 1768 року, що отримало назву Коліївщини. Фактично це був колосальний за силою свого вияву національний рух, спрямований проти посилення кріпацької залежності та на захист православ'я як споконвічної віри предків. Крім того, останнє завжди бачилося як одна з важливих складових **національної козацької державності**.

Звернення Тараса Шевченка до подій Коліївщини було зовсім не випадковим. Адже в історії українського народу то була фактично остання сильна спроба селянства повернути собі волю і гідність, утвердити своє національне обличчя. Значною мірою гайдамацький рух, особливо на початку та після втрати лідерів мав характер стихійного протесту, проте це не був сліпий бунт проти панського гніту. У своєму розпалі та на вершині здійснення головних визвольних акцій соціального і національного характеру повстання було добре організованим. Його учасники ставили собі за мету звільнити селян як від соціального, так і від національного гніту. Тому учасники Коліївщини вели боротьбу фактично на два фронти – з власними панами, які нещадно гнобили і визискували простий народ, і польсько-шляхетською окупацією, що проявлялася, зокрема, у наступі на українську православну церкву.

Саме Коліївщина породила і дала нації яскравих народних лідерів – надзвичайно яскравих і сильних особистостей, безмежно відданих справі боротьби за національну і соціальну волю. Мета їхньої боротьби – цілком зрозуміла і чітка. Вони прагнуть утвердити козацьку державність – Гетьманщину. Крім боротьби зі своїми панами, гайдамаки зіштовхуються з одночасним протистоянням польській шляхті та російським каральним військам. Загалом існують різноманітні історичні інтерпретації фактів Коліївщини. Так, у польській історіографії домінувала виключно негативна оцінка гайдамаків. Натомість в українському фольклорі гайдамачина показана як колосальний за своїми обсягами зрив українського народу в боротьбі за волю і правду. Нація зафіксувала у своїй історичній свідомості колосальні вияви безпрецедентного героїзму, відданості учасників **ідеям національної волі та соціальної справедливості**, за яку вони боролися.

Вагому роль під час Коліївщини відігравав **релігійний момент**. Польща нав'язувала українському народові уніатство, яке було покликане послабити відчуття **національно-релігійної окремішності**. Протистояння православ'я та уніатство серед українського народу стало справжнього національною

трагедією. Адже відсутність релігійної єдності підривала основи нації, порушувала її глибинну, віками закладену монолітність. То ж Коліївщина як протистояння соціальне і національне у народному розумінні та сприйнятті була священна, бо захищали національну честь і гідність.

22 червня 1768 року гайдамаки здобули Умань, де проголосили Гетьманщину. У тому історичному проголошенні говорилося, що панщина і шляхетство ліквідовуються, всі українці будуть вільними козаками, вся українська земля називатиметься Гетьманщиною, як у старі часи. Гетьманом тоді було обрано Максима Залізняка, головним комендантом збройних сил – уманського полковника Івана Гонту. Чітко визначалися повинності народу щодо української держави, будь-які самовільні контрибуції заборонялися. Наголошувалося, що у державі повинні панувати лад і порядок, які ґрунтувалися на принципах справедливості та рівності всіх громадян. Україну було поділено на полки й сотні під єдиною верховною владою гетьмана. Фактично **це був той ідеальний державний устрій, який був прийнятним для української національної еліти та її народу.** Тож і Шевченко апелює саме до нього. Проголошена ним у «Гайдамаках» національна ідея була підготовлена такими творами на історичну тему, як «Іван Підкова», «Гамалія». А в цій поемі вона репрезентована в усій своїй багатогранності. **Найефективнішим способом відродити славні традиції Шевченко вважає звернення до тих історичних постатей, які стали рушійною силою Коліївщини, її лідерами і натхненниками.** Передусім повстання вивело на сцену таку видатну особистість, як Максим Залізняк.

Тарас Шевченко використав легенду про вбивство Гонтою своїх дітей для того, щоб показати гайдамаків як людей, які боролися за волю України. Проте сама ця війна по суті своїй була жорстокою, тож не гребувала навіть найстрашнішими речами. В образі Івана Гонти Шевченко звертає увагу насамперед на його здатність до самопожертви в ім'я національних ідеалів. При цьому світогляд Шевченка визначає така християнська істина: «Аще кто рече, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, лож єсть». М. Попович із приводу цього вчинку Гонти зазначає: «Жахливіше, ніж синовбивство – або особливо жахливе синовбивство – є, з погляду Шевченка, байдуже впрягання дітей у ярмо повсякденного рабства.

Страшніше, ніж померти, може бути тільки одне: проспати своє життя, перетворивши його на невиразний, сірий шерех днів, що змінюють один одного «так на так» [7, с. 373]. Шевченко не закликає вставати брат на брата, а застерігає від страшної громадянської війни. У його словах звучить пересторога:

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде.

Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори,
І потече сторіками
Кров у синє море
Дітей ваших... і не буде
Кому помагати.
Одцурається брат брата
І дитини мати.

Ці слова Кобзаря стали своєрідним пророчим апокаліптичним баченням того, куди може привести така національна і соціальна ситуація в Україні.

Щодо вчинку Гонти по відношенню до своїх синів, то І. Дзюба зазначає: «Моторошний вчинок Гонти вже понад півтора століття викликає суперечливі, прямо протилежні моральні судження: від розуміння його як найвищого акту патріотизму, на який здатна героїчна козацька натура, до огидження ним як виявом безтямної люті або й психічного збочення. Мені здається, обидві ці популярні оцінки мають одну і ту ж саму спричиненість: поверхове прочитання поеми. Шевченко взагалі весь категорично протипоказаний однозначним інтерпретаціям, а «Гайдамаків» це стосується особливо. Чи варто «допитуватися» в Шевченка, як він «розцінює» Гонтину жертвоприношення, коли маємо зовсім інше: вибір поетом такого епізоду (історичного чи вигаданого), в якому сконцентровано всю жахливість релігійної ворожнечі між людьми, особливо кола вона накладається на ворожнечу соціальну і національну» [2, с. 157].

Дійсно, цим убивством Гонтою своїх дітей Шевченко ставить питання релігійної ворожнечі. Він стоїть на тому, що люди однієї віри – це певною мірою духовні брати. То ж протистояння між братами веде до нищення передусім родини, а потім – нації. Шевченко фактично утримується від особистих оцінок учинку Івана Гонти, виносячи це на загальний розсуд нації, показуючи співвітчизникам страшні й трагічні наслідки релігійного протистояння серед свого народу. Таким чином **Кобзар закликає до релігійної єдності, відданості вірі своїх предків – православ'ю, адже саме воно від часів Києворуської держави складало основу не тільки світогляду народу, а й було стратегічно важливим напрямком державної політики.**

Л. Білецький у брошурі «Шевченко і Гонта» (Прага, 1941) наголошував на тому, що Іван Гонта – не тільки «безмежний образ міту», а й «носіє історіософічної концепції Шевченка». Це Неофіт, який зумів почути голос Нації. «Вбий у собі все найдорожче, залиши батька, матір, родину, прине-

си в жертву навіть рідних дітей і йди за Мною, коли хочеш стати Моїм вірним сином. І Гонта приніс у жертву все... і пішов на служіння Нації, бо його покликала на це діло Доля... Такий конкретний шлях служіння Україні накреслив Шевченко, такий визначив категоричний імператив в ім'я Нації, що компромісів не знає...» [1, с. 172]. Убивство Гонтою синів дослідники та інтерпретатори творчості Шевченка порівнюють із біблійною історією про Авраама та Ісаака. Авраам був готовий офірувати сином для того, щоб виконати волю Господа. Натомість жертва Гонти у Шевченка має політичний характер. Фактично для Шевченка цей епізод є контекстом для роздумів про сенс і суть релігійного протистояння і важливість єдності віри серед нації.

Гонта не може переступити через військову присягу та обов'язок перед своєю нацією. Тому особисте стає на другий план поряд із народним. Водночас його душу сповнюють складні почуття:

Сини мої, сини мої!
На ту Україну
Дивіться: ви за неї
Й я за неї гину.
А хто мене поховає?
На чужому полі
Хто заплаче надо мною?
Доле моя, доле!

Але у результаті обов'язок бере верх над особистим і Гонта чинить криваву розправу.

Тарас Шевченко в інтерпретації Коліївщини йде виключно за народними переказами, про що сам і говорить у творі. Шевченко шкодує за славним минулим, тому і звертається до нього, щоб збудити у нащадків прагнення відродити традиції предків, передусім ідеї волі та незалежності, які рухали козаками і гайдаками. Фактично останні були продовжувачами справи перших. Ставлення Шевченка до гайдаків – це ставлення батька до своїх синів. Воно перейняте глибокими почуттями любові, усвідомлення свого призначення як месії та провідника народу.

Авторська позиція у поемі «Гайдаки» є яскраво вираженою. Від себе самого Шевченко звертається передусім до українських гетьманів, які у минулому були головними носіями ідей козацької державності:

Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, то ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн.

Феномен поеми «Гайдамаки» полягає у тому, що твір був написаний Шевченком на третьому році після звільнення з кріпацтва. Він засвідчив колосальну силу волі, нестримне прагнення до свободи, глибокий рівень свідомості митця. «Гайдамаками» Шевченко репрезентував не стільки власне бачення цього феномену в історії України, скільки свою **національну свідомість, свій патріотизм**. В образі звільненого Яреми бачимо самого Шевченка, який отримав свободу:

Ярема гнувся, бо не знав,
Не знав, сіромаха, що вирости крила,
Що неба достане, коли полетить...
І після років рабства і неволі він нарешті відчув жадану свободу:
У моїй хатині, як в степу безкраїм,
Козацтво гуляє, байрак гомонить;
У моїй хатині синє море грає,
Могила сумує, тополя шумить,
Тихесенько «Гриця» дівчина співає –
Я не самотній, є з кім вік дожить!
От, це моє добро, гроші, от же моя слава!

Через образ Яреми Шевченко у своєму поетичному просторі відобразив той психологічний злам, переродження, перехід із неволі до волі, який визначив увесь його пізніший світогляд. 1857 року у своєму «Журналі» Шевченко напише про це так: «Я із брудного горища, я, нікчемний замурза, на крилах перелетів до чарівних зал Академії митців... Я користувався вказівками і дружнім довір'ям найвидатнішого маляра в світі (мова йде про Карла Брюллова). Я жив у нього на помешканні, або, краще сказати, в його майстерні. І що ж я робив? Над чим я працював у цій святилищі? Дивно й подумати... Я складав тоді українські вірші, які потім упали таким страшним тягарем на мою вбогу душу. Перед його чудовими творами я задумувався і лелівав у своїм серці свого сліпого Кобзаря і своїх жадних крові Гайдамаків. В тіні його артистично-розкішної майстерні, як у палючій дикій степу над Дніпром, передо мною мигали мученицькі тіні наших бідних гетьманів (тих гетьманів, які були замучені поляками і москалями: Наливайко, Дорошенко, Полуботок)

Передо мною стелився степ, засіяний могилами. Передо мною пишалася моя бідна Україна у всій непорочній меланхолійній красі своїй. І я задумувався, я не міг відвести своїх духовних очей від цієї рідної чарівної краси».

Крила, які вирости в Яреми, вирости і в самого Шевченка. І в цьому глибокий автобіографізм образу Яреми. То були крила національної свідомості, бачення себе як провідника нації. Це місійне усвідомлення при-

йшло до Шевченка рано, фактично разом із волею. Доля Яреми, як і доля самого Тараса Григоровича Шевченка, безпосередньо пов'язана з Україною. **Фактично відбувається отожднення особистості з Вітчизною. Духовне «Я» поета і героя зливається з духовним «Я» України, її ментальною сутністю.**

Має рацію Віктор Петров, говорячи про те, що гайдамащина «є істотною ознакою, властивою прикметою душі України. Гайдамацький повстанський дух, дух національно-революційних змагань, є правдивий дух України. ... «Гайдамаки» Шевченкові – це твір не епізодичного обсягу, де дана окрема подія, описана в поемі, переступає рамки поодинокого й замкненого в собі факту. Тож акція гайдамаків стає символом універсальним, що зберігає свій сенс для кожного стану в історичному житті українського народу» [5, с. 52–53].

Далі В. Петров зауважує, що тема крові є провідною у «Гайдамаках». Він ставить цілком закономірне питання і дає відповідь на нього: «Чи є другий письменник у світі, що так пророчо реалістично змалював би жадобу крові, цей терор національної революції, що її носіями виступали в XVIII ст., випереджаючи 1793 рік у Франції, гайдамаки, ці якобинці України? ... Шевченко виступає в своїх «Гайдамаках» як поет-націоналіст! ... З теми «крові» виростає тема «держави». З ідеї національної революції й терору – ідея національної державності України. Її вкладає Шевченко в уста своєму героєві Яремі» [5, с. 54]. Слід наголосити, що **націоналізм Тараса Шевченка є особливим, він – «поет-націоналіст, і почуття національної виключності доведено в нього до найвищого напруження, до останньої межі, до палання немов білим вогнем розпеченого заліза, але його націоналізм не є егоїстичним. Ідеї егоїстичного націоналізму він протиставляє ідею братського націоналізму. Змалювавши картину кривавої боротьби, Шевченко зауважує:**

Отаке-то було лихो
По всій Україні!
Гірше пекла...
А за віщо?
За що люди гинуть?
Того ж батька, такі ж діти,
Жить би та брататься!»

Шевченківський націоналізм вільний од гріха глухого і темного, скупого і духовно обмеженого егоїзму. У його прагненні волі для українського народу не було і нема нічого егоїстичного. Волю розуміє Шевченко не як свавілля, а як прояв звільненого духу, великодушність» [5, с. 55–56].

1. Білецький Л. Шевченко і Гонга. – Прага: Б.в., 1941. – 140 с. 2. Дзюба І. Тарас Шевченко. – К.: ВД «Альтернативи», 2005. – 704 с. 3. Збірник Пам'яті Тараса Шевченка: (1814-1914) / Видання Українського Наукового Товариства в Києві. - К.: Друкарня 2-ї артілі, Володимирська, 43, 1915. – 259 с. 4. Івакін Ю. Коментар до «Кобзаря» Шевченка: Поезії до заслання. – К., 1964. – 371 с. 5. Петров В. Тарас Шевченко як поет нації // Хроніка 2000. Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). Ч. 1. – 2010. – Вип. 3 (85). – С. 43-61. 6. Петров В. Естетична доктрина Шевченка // Хроніка 2000. Зарубіжне шевченкознавство (з матеріалів УВАН). Ч. 1. – 2010. – Вип. 3 (85). – С. 88-94. 7. Попович М. Нарис історії культури України. – К.: АртЕк, 1999. – 727 с. 8. Шевченко Т. Поезія. 1847–1861 // Шевченко Т. Повне збір. тв. у 12 т. – К.: Наук. думка, 1991. – 527 с. - Т. 1. 9. Шевченко Т. Поезія. 1847–1861 // Шевченко Т. Повне збір. тв. у 12 т. – К.: Наук. думка, 1991. – 589 с. - Т. 2.

*Н.М. Совтис, канд. філол. н., доц.
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка,
Національний університет «Острозька академія»*

МОВНА КАРТИНА СВІТУ ЛЕВА ЄВГЕНІУША ВЕНГЛІНСЬКОГО (на матеріалі віршованих казок, написаних українською мовою)

Стаття присвячена дослідженню творчості письменника українсько-польського пограниччя Л.Е. Венгліньського. На матеріалі віршованих казок з україномовних збірок зроблено спробу розкрити мовне світобачення письменника. Виділено основні слова-символи та мовні засоби, характерні для авторської індивідуальності.

Ключові слова: казка, слова-символи, персоніфікація.

Статья посвящена исследованию творчества писателя украинско-польского пограничья Л.Е. Венглинского. На материале стихотворных сказок из украиноязычных сборников сделана попытка раскрыть языковое мировоззрение писателя. Выделены основные слова-символы и языковые способы, характерные для авторской индивидуальности.

Ключевые слова: сказка, слова-символы, персонификация.

The article is devoted to the research of literary works of Ukrainian and Polish frontier poet Lev Venglinskii. On the basis of Ukrainian collection of fairy tale